

Részlet a Szolnoki Királyi Törvényszéktől a Megyei Bíróságig 1945-1955/56 című szeptemberben megjelenő bíróságtörténeti könyvből

Bírói szerep, bírói függetlenség

Érdeemes egy kissé korábról kezdeni. A bírói karnak a világháború előtti álláspontját a bírói szerep és függetlenség kapcsolatáról – nem intézményi szinten vizsgálva – a szakirodalom ellentmondásosnak tartja¹. A bírói függetlenség „toposza” ugyanis eltérően jelent meg intézményi szinten és a szakmai (köz)gondolkodásban. Egy tekintélyelvű és konzervatív szervezeti rendszer nem nyújthatott hatékony védelmet sem kifelé, sem befelé a bírói döntések függetlensége tárgyában. A címekkel és rangokkal rendelkező felsőbb bíróságok bírái elszakadtak az alsófokú bírósági bírák népes táborától, ami a bírói fizetés aránytalan eloszlásában is megnyilvánult. Ezért a közbeszédben a bírói függetlenség kérdését egyetlen tárgyra, a bírói fizetések emelésére redukálták. A korabeli sajtó hangos volt a bírói kinevezések körüli protekcióról és politikai befolyásról szóló írásoktól. Ez ellen a korabeli érdekképviselő (ügyészi-bírói egyesület) nem emelt szót. Az igazságszolgáltatás szervezeti kultúrája nem volt képes a modern igazságszolgáltatás eszmerendszerét elfogadni és adaptálni. Ezzel szemben az államfejlődés eredményeként kiépült egy modern bírói szervezeti rendszer, amely tartalmazta a bírói függetlenség garanciáit (a hatalmi ágak elválasztását, az összeférhetetlenséget, az elmozdíthatatlanságot, a törvénynek való alávetést).

„Kifejezetten hungarikumnak nevezhető, hogy a bírák, az ügyészek és az ügyvédek a hivatásbeli különbségek ellenére a szabályozás megváltoztatását, helyzetük javítását a korszakban végig az államtól várták.”²

A szerző idézett megállapításával csak részben lehet egyetérteni. Az 1907-ben megalakított Országos Bírói és Ügyészi Egyesület az 1920-as évektől jóléti intézményeket tartott fenn, az egyesületi tagok gyermekei tanulmányainak segítésére internátust létesített. A szükséges pénzügyi forrást bérlakások kiadásából fedezte. Ezek egyben átmeneti szállást biztosítottak a kirendelt vidéki kollegát számára. Az Egyesület külön pénztintézetet szervezett, betegsegélyző egyesület hozott létre, saját lapot alapított. Részt vett a törvényjavaslatok véleményezésében is. Az ítélőbírák és az államügyészségi tagok vége elbánás alá vonásának átmeneti szabályozásáról szóló 1948. évi XXII. törvény elleni tiltakozás miatt vagyonát elvesztette és az Egyesületet megszüntették. Ezek a tények ellentmondanak a fenti sommás megállapításnak.

Ahogy a bírósági szervezet átalakításánál bemutattuk, az átalakítás lépéseivel új értelmet kapott a bírói szerep és a függetlenség kérdése.

A második világháborút követő koalíciós időszakban az intézményi változások a demokratikus állam kialakítása felé mutattak (a fordulat évéig). Ilyennek tekinthető a bírói szervezet feudális maradványainak felszámolása, politikai megtisztítása és néhány új bírósági intézmény bevezetése (főudvarnagyi bíróság megszüntetése, vádtanács felszámolása, politikailag megbízhatatlannak ítélt bírák eltávolítása, népbíróságok és az uzsorabírósági különanácsok felállítása)³.

A fordulat évétől (1948) kezdődött a második, a proletár diktatúra kialakítását szolgáló szakasz, személycserékkel és a bírói függetlenséget jelentő intézmények felszámolásával. Itt e rész

¹ Navratil Szonja: A jogász hivatásrendek történet Magyarországon (1868/1869-1937), ELTE Eötvös Kiadó, Bp.2014, 66-68.,101.,164.o.

² Navratil i.m.:163.o.

³ Dr. Bónis-Dr. Degré-Dr. Varga: A Magyar Bírósági szervezett és perjogi története, kiadta a Zala Megyei Bíróság és a Magyar Jogászegylet Zala Megyei Szervezete, Zalaegerszeg, 1996, 259-260.o.

összeállításakor Dr. Révész Béla bevezető tanulmányából idézzük a Szolnoki jogászok emlékezte című, már hivatkozott könyv alapján⁴

A bírói függetlenség felszámolásában fontos lépés volt „az ítélőbírák áthelyezésének, úgyszintén az ítélőbírák és az államügyészségi tagok végelbánás alá vonásának átmeneti szabályozásról” szóló 1948. évi XXII. törvénycikk. A törvény előterjesztője, az igazságügyi tárcát vezető Ries István⁵ méltatása szerint: „Az igazságszolgáltatás demokratikus átalakításának érdekében az 1948. XXII. törvénycikk átmeneti időre lehetővé teszi az igazságügy-miniszter főfelügyelete alatt álló bármely bíróság ítélőbírájának más bírósághoz való áthelyezését, úgyszintén az ítélőbírák, valamint az államügyészségi tagok végelbánás alá vonását.”⁶

E törvény valódi céljáról a Kodifikációs Főosztály akkori tisztségviselőjének, későbbi vezetőjének Szabó Imrének, a későbbi akadémikusnak az Állam- és Jogtudomány című szaklap 1987-es számában megjelent, a bírói függetlenségről szóló tanulmányából kaphatunk képet. Ebből közöljük az alábbi részletet⁷:

” Itt lényegében arról van szó, hogy a bíróságok egyáltalán nem voltak a maguk egészében a demokratikus rendszer hívei, vagy legalábbis sokan voltak a bírák között, akik a régi rendszert megfelelőnek tartották és azt kívánták volna vissza. Különösen azért volt ez így, mert a régi rendszer biztosította számukra az elmozdíthatatlanságot, amely együtt jár egy képzelt bírói függetlenséggel. Az elmozdíthatatlanság azt jelentette, hogy egy bíró, ha egyszer valahová kinevezték, csak fegyelmi határozattal távolítható el, helyezhető át máshová, vagy fosztható meg bírói tisztségétől, ha a vétség rendkívül nagy. Az ezzel összekapcsolt bírói függetlenséget a bírák a felszabadulást követően úgy értették, hogy ők, illetőleg a bíróságok nem függenek az adott államrendszertől, nem kell megfelelniük egy bizonyos államrendszer igényeinek, azaz állítólag szabadon és saját belátásuknak megfelelően dönthetnek minden ügyben, legfeljebb a törvényeknek vannak alávetve, de a törvények értelmezésében már egy bizonyos függetlenség illeti meg őket. Főösleges mondani, hogy a függetlenségnek ez az értelmezése túlzott [...]”

„[...] A konzervatív bírák még ekkor sem adták fel a harcot, még mindig bíztak elmozdíthatatlanságukban, abban a feltételezésben, hogy ők az államhatalomtól függetlenek, őket nem lehet irányítani, nem lehet egy politikai célkitűzés szolgálatába állítani. Erre azután az államhatalom 1950-ben kénytelen volt kimondani a bírák áthelyezésének lehetőségét, vagyis azt, hogy az igazságügyi kormányzat a bírákat nem tekinti többé elmozdíthatatlannak, hanem azok áthelyezhetőek, ezzel megingatta a talajt a lábuk alatt.”

A bírói függetlenség leépítésének lépései egybe estek a pártirányítás igazságszolgáltatásra történő kiterjesztésével. Ennek további intézményesített lépései a következők voltak:

- az igazságügyi szervezet átalakítása tárgyában 1949. október 26-án kiadott 1949. évi 9. sz. tvr. engedélyezte a bírák párttagságát;
- a 4181/1949. Korm. sz. rendelet, amely megszervezte a Büntetőbírói és Államügyészi Akadémiát, melyet 1950-ben Bírói és Államügyészi Akadémiává szerveztek át a megbízható káderbírák kinevelésére;

⁴ Ebben a részben felhasználtuk Dr. Révész Béla bevezető tanulmányát In.: Szolnoki jogászok emlékezte.: 7-37.o

⁵ Ries Istvánt hivatalában tartóztatták le, majd őrizetbe vételét követő tíz nappal később mentették fel miniszteri tisztségéből. Alig két hónappal később, a vizsgálati eljárás során vesztette életét.

⁶ Dr. Révész Béla i.m.: 11-14.o.

⁷ Szabó Imre: Ismét a bírói függetlenségről, Állam- és Jogtudomány 1987/1-2. szám 1.és 3. o.

- „A népnek a büntető igazságszolgáltatásban való részvételéről és a fellebbvitel egyszerűsítéséről” szóló 1949. évi XI. törvénnyel bevezetett népi ülnöki rendszer, amely kezdetben alkalmat adott a gyanús jogászok ellenőrzésére;
- a 1949. évi XX. törvénnyel kihirdetett Magyar Népköztársaság Alkotmánya. Bár ez tartalmazta azt a kitételt, hogy a bírák függetlenek és csak a törvénynek vannak alávetve,⁸ de ez csak a proletárdiktatúra rendszerében, az egypárti hegemonia mellett volt értelmezhető.

Ennek magyarázatát a már idézett kodifikátor, a későbbi jogtudós Szabó Imre hivatkozott tanulmányában megadta: „Tény azonban az, hogy a bírói elmozdíthatatlanság megszűnésével megszűnt a lehetőség arra, hogy a bíró a szó teljes értelmében független legyen ... kötik őt a körülmények, a jogszabályoknak az a sora, amelynek megtartására és érvényesítésére esküt tett.”⁹

Az a megfogalmazás gyökeresen eltér a bírói hatalom gyakorlásáról szóló 1869. évi IV. tc. 19. §-ban foglalt rendelkezéstől, amely szerint: „Rendesen kihirdetett törvények érvényét kétségbe nem veheti, de a rendeletek törvényessége felett egyes jogesetekben a bíró ítélt.” A korszakban aktív rendeleti jogalkotás zajlott. Az igazságügyi szervek átalakítása tárgyában hozott 1949. évi 9. sz. tvr. megszüntette a bíróknak a rendeletek fölötti egyes jogesetekben gyakorolható ítélezési jogát.¹⁰

A megyei bíróságok elnökeinek politikai alapú kinevezése annál is inkább megkérdőjelezhetővé tette a bíróságok függetlenségét, mivel a politikai hatalom éppen a megyei elnökökön keresztül tudta leghatékonyabban érvényesíteni akaratát a bíróságokon. A megyei elnököknek döntő befolyásuk volt a bírósági hierarchia többi pontjára történő kinevezésekre is.¹¹

(Pongrácz Zsolt)

⁸ Alkotmány 41.§ (2) bekezdés

⁹ Szabó Imre, I.m.: 8.o.

¹⁰ Katona Klára: A bírói függetlenség semmissé tétele.
https://archivnet.hu/politika/a_biroi_fuggetlenseg_semmissse_tetele.html

¹¹ Bírói függetlenség, számonkérhetőség, igazságszolgáltatási reformok, A tanulmányt az Országos Igazságszolgáltatási Tanács megbízásából az Eötvös Károly Közpolitikai Intézet készítette 2008-ban, 21.o., <http://www.ekint.org/fuggetlen-igazsagszolgalattas/2008-02-04/biroi-fuggetlenseg-szamonkerhetoseg-igazsagszolgalattasi-reformok>